

have, får samme sommer held med småkreaturerne (3).

Med blomsterne smykkes hjem og kirker i pin-sen.

LITTERATUR: (1) 697 90; (2) 635 10/6 1924; (3) 488g 4,86.

PROSA OG POESI

Over pinseliljerne er der en egen frysende fornemmelse, der harmonerer med de snehvide kirsebærblomsters kolde skønhed og de blå for-glemmigejers forbavsende barneøjne (1). [Pinseliljerne lagde] de lange, hvide øren tilbage, medens de lystent bød de gulrødt sminkede munde frem *Knud Poulsen* (2).

Nu kom vor pinseliljetid, · nu har vi sommer skær og blid *N. F. S. Grundtvig* 1843. En stjerne hvid, en ring af rødt · har i hin blomst hinanden mødt – den lyser rent, den dufter dybt · og sælsomt sødt. · Den står og bringer somrens bud · med livets glød bag liljehud. · I blomsters bryllupsskare er · den pinsebrud *K. L. Kristensen* (3).

I uberørte, I helligt kyske · mig stemmer blidt til melankoli; · I er som drømme og syner skønne, · der flygtigt svæver forbi – forbi. · I fik af livet ej smuds og pletter, · *kun gratie, sødme* – og harmoni *Ebbe Jahn-Nielsen* (4). De var som unge piger, · der forborgent græd og lo, · men skjulte deres drømme · bag en dragt af kølig ro *Grethe Heltberg* (5). Der er noget så ungt og forundret · over pinseliljernes smil. · De ligner små halvvoxsne piger: · på én gang generthed

og stil. · · Hvilken holdning og dog, hvilken ynde! · Hvilken uberørt, skær poesi! – · Men de står dér i klump, som de drøftede' · alle os, der spadserer forbi *Thorkil Barfod* (6). Hvide blomsterkroner · med den svage blodets stribe · på det gyldentfne bæger *Erich Erichsen* (7).

Thorkil Barfod, Pinseliljer (8); *Grethe Heltberg*, Pinseliljerne (5); *K. L. Kristensen*, Pinseliljen (3); *Valdemar Vester* (9).

LITTERATUR: (1) 462 60; (2) 730 112; (3) 790e 89f; (4) 425 24; (5) 365b 14; (6) 65 8/4 1928; (7) 882 4/5 1924; (8) 48f 17f; (9) 962c 16.

Vintergæk, *Galanthus nivalis*

»den første blomst i den sidste sne« *Chr. Richardt* (1) med de tre hvide og indvendig tre kortere grønstribede blomsterblade har fra gammel tid været en af vore mest yndede stauder og findes i alle haver, mange steder også forvildet (på skyggede grøftkanter, ruiner, i hegn, skove og parker), ofte langt fra beboelser (2).

Vintergæk 1800ff; alle de af de følgende navne, som er belagt fra 1500–1600-t, gælder i de gamle kilder kun *Dorothealiljen* (s. 218). *Vinterlilje* 1594–o. 1880, Sønderjylland; *hvid tidløs* og *Sankt Dorothealilje* 1622, blomstrer omkring *Dorotheas* dag 6/2, *sommerlilje* o. 1664, *blidelslilje* o. 1700 og *kyndelmisselilje* o. 1700ff, ØSjælland, blomstrer omkring *kyndelmisse* den 2. februar (*blidel*), *februarlilje* o. 1700ff, ved Aalborg

Tegning af Otto Bache 1862
til H. C. Andersens »Sommergækken«.

o. 1870, Vendsyssel 1900, *dorothealilje* 1722–o. 1880, Sønderjylland, se s. 216, *sneklokke* 1798–1917, Sønderjylland og Slesvig slutningen af 1800-t; *vinterner* 1798ff, Århusegnen, Falster og Bornholm o. 1870, VSjælland, Møn og *sommergæk* 1798ff Fyn, Lolland-Falster o. 1870, NSjælland: »blomsten har ... fået sit navn, fordi den gækker os med sommeren, at gække med vinteren er prosaisk ... dens rette navn er Som-
 mergæk« (3); *vintergæk* 1800ff: »den hedder med føje vintergæk, thi den har gækket vinteren, draget sin hvidhed af sneen, tillistet sig farver ad ukendt vej og står i skælmsk ydmyghed med bøjet hoved under det kolde dække« A. M. Goldschmidt (Hjemløs, 1853–57); *gæk* 1800ff, *gækkelilje* 1806ff, Fyn, Tåsinge og *gækkeurt* 1806–1907, Svendborg o. 1870; *nøgne jomfruer* 1802, *snelilje* 1802, 1901, *sneflok* (= -fnug) 1810, *sommernar* 1815–97, *snegæk* 1858, *gækkeblomst* Falster o. 1870 og *gækkebrevsblomst*, *gækkelilje* Fyn o. 1870ff, Avernakø, *sneblomme* Sønderjylland o. 1880, *martsililje* Øjylland 1884; 1900, *sneviol* og *blidesililje* o. 1900, februar blev forhen kaldt blidemåned; *Sankt Valentinsblomst* 1900, *Sankt Valentinslilje*, *Valentinsblomst* 1926, lader vintergækken end vente på sig, kommer den altid til St. Valentins dag 14/2 (4), *gække-rose* Bågø o. 1920, *snetitter* NSjælland, *vårgæk*; fyldtblomstrende vintergækker: *tormåned*- eller *tormandsliljer* Lolland o. 1860ff, tormåned er marts (5).

LITTERATUR: (1) 766 99; (2) 94 43,1935,73; (3) 166 1862,34; (4) 280 16/2 1941; (5) 689 1,622–24.

GÆKKEBREVET

Nutidens *gækkebrev* er et mere eller mindre kunstfærdigt udklippet stykke papir med vers og vedlagt en vintergæk; det er underskrevet med prikker; kan modtageren ikke tyde navnet, er han eller hun afsenderens gæk og må løse sig fri med en lille gave, gerne et påskeæg, stk. chokolade etc. (i mange tilfælde sker der dog ikke mere).

Gækkebrevet med blomsten er en speciel dansk skik, ukendt i vore forhenværende provinser øst for Øresund eller syd for grænsen. Det ældste kendte gækkebrev er dateret 18. april 1770, kalligraferet på et 20,2×16 cm papir og stilet til mademoiselle Maria Christiane Hansdatter i Odense:

Jeg sender hende en gave, · en blomst af en have, · den første, der fremtræder, · en ridder i hvide klæder. · Hans kappe er grøn, · selv er han meget skøn. · En gæk lader hun sig kalde, · det

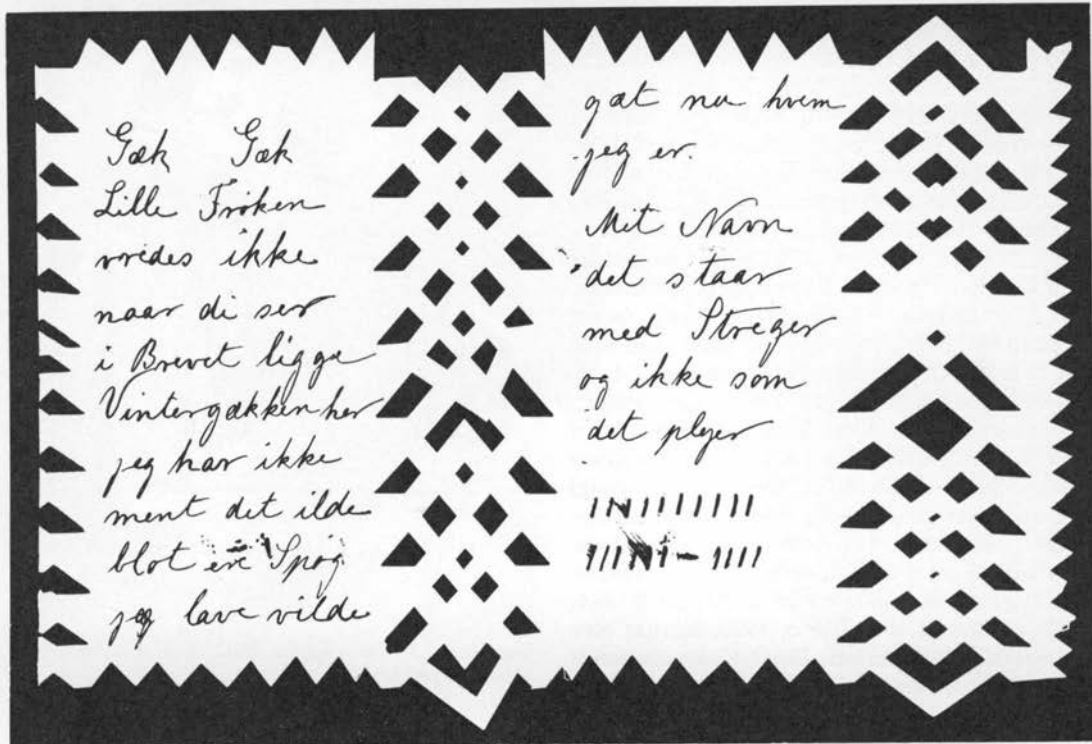

Illustration af Otto Bache 1862 til H. C. Andersens »Sommergækken«.

monne mit hjerte befalde [behage]. · Min gæk skal hun være · fra vinteren til sommeren med ære.

Skikken bredte sig over hele landet i 1800-t's første halvdel og slog først igennem i provinsen; den nævnes af St. St. Blicher (født 1782 i MJylland), N. F. S. Grundtvig (f. 1783 SSjælland), B. S. Ingemann (f. 1789 Falster) og H. C. Andersen (f. 1805 Fyn), men ikke af Adam Oehlenschläger (f. 1779) og J. L. Heiberg (f. 1791), der begge voksede op i københavnske borgerhjem, eller af Jens Baggesen (f. 1764) (1). Ifølge Jens Kamp (1877) blev skikken først almindelig på Sjælland, mens man i Jylland til midten af 1800-t sendte bindebrev (se nedenfor) om sommeren og gækkebreve om vinteren; i Sønderjylland begyndte gækkebrevene først at florere efter genforeningen, rimeligvis fordi der nu kom et friere forhold mellem lærer og elever (2).

Nu udveksles gækkebrevene kun mellem børn i de første skoleklasser, men oprindeligt var brev og/eller blomst et elskovspant mellem forelskede unge mennesker. Den københavnske skillings-visefabrikant Julius Strandberg skrev og udgav 1861–1903 mange gækkebrevvers; det hedder i indledningen til den første samling: »Ifølge gammel vedtagen skik for gække-korrespondance

Gækkebrev med begyndelsen »Gæk gæk Lille Frøken vredes ikke ...« er taget fra et Strandberg-vers, trykt første gang 1893. Dansk Folkemindesamling.

skal modtageren af gækkebrevet inden først-kommende påske udfinde og påpege brevet's afsender, da han ellers 1. påskedag skal give afsenderen gratis et påskeæg eller en billet til teateret. Gætter modtageren derimod, fra hvem brevet kom, da er afsenderen pligtig at betale ægget eller billetten. Er afsenderen af kvindekøn, da kan modtageren vælge mellem æg eller et kys, eftersom han bedst synes. Den, der ikke opfylder disse vedtægter, er gæk hele året igennem« (3). To år efter skrev H. C. Andersen i eventyret Sommergækken (1863):

»Han skal være min sommergæk!« sagde hun, tog så den fine blomst, lagde den i et duftende stykke papir, som der var skrevet vers på, vers om blomsten, der begyndte med sommergæk og endte med sommergæk, »lille ven, vær vinter-nar!«, hun havde gækket ham med sommeren. Eventyret blev for øvrigt digtet på opfordring af konferensråd Adolph Drewsen, der fandt blomstens nye navn Vintergæk inkonsekvent, »da den gækker os med sommeren«.

I Jylland (Skernegnen o. 1880-90) sendte unge

gæk nu hvem
jeg er.

Mit Navn
det staar
med Streger
og ikke som
det plyer

INIIIIII

IIIIII-III

piger et gækkebrev med 2-3 vers til den karl, de havde et godt øje til, f.eks.:

En dag, da vinden blæste og katten stod og hvæste, da sagde jeg til Povl: hent mig din skovl! Så jeg kan kaste sneen væk og finde mig en vintergæk.

Mit navn det står med prikker, pas på det ikke stikker (4).

Gækkebrevet har typiske træk fælles med bindebrevet, som det afløste. Danske bindebrev kendes fra o. 1600 og blev i adelen og det højere borgerskab sendt til fødselsdage, navnedage (i kalenderen) og tamperdage. Brevet var gerne kunstfærdigt udklippet, prentet og koloreret med blomster m.m. og indeholdt på vers vanskelige spørgsmål, en spidsfindig gåde eller der var på en silketråd knyttet en knude, som skulle løses. Klarede modtageren ikke opgaven, før solen gik ned, var han (hun) »bundet«, men kunne løse sig fri med et gilde. Adressaten blev på mange måder listet brevet i hænde; man gemte det i en tobaksdåse, et trøjeærme, en lomme, træsko, tøjprøve osv., og det var nok at røre ved brevet (5).

Fra denne skik og til gækkebrevet kendes flere overgangsformer. Peder Syv har i sine talemåder (1688): Sommergæk, vinternar – dåren er altid så. Siges, når man først på året giver én en blomst. – I Moth's utrykte ordbog o. 1700 står: Sommergækken kaldes den, som modtager årets første blomst af en anden, det er gerne blidels-liljen (= vintergækken).

Længst tilbage var det altså selve blomsten, som den udvalgte blev narret til at modtage (6); lykkedes det, råbte man: min gæk, min sommergæk! (Als; 7). Et barn skjulte en vintergæk bag ryggen og sagde: din ene hånd er snavset! (e. lign.) og når vedkommende rakte en åben hånd frem, smækkede barnet hurtigt blomsten deri og råbte: nu skylder du mig et påskeæg! (VLolland o. 1920; 8). Se også hassel s. 264.

»Put bælte« var en almindelig selskabsleg (siden børneleg). En person sad midt i kredsen og skjulte »bæltet« (et stk. papir, lille sten e.a.), lidt derfra skulle en anden holde øje med, hvor genstanden blev af. Derefter gik førstnævnte over til den anden person og sagde: min sommer-nar, min vintergæk, gæt, hvem gaven fik (VSlesvig) eller: og sig du mig, kære gæk, sig mig, hvem der bæltet *fæk* (Herningegnen). Gættede vedkommende rigtigt, fik han eller hun et gryn i sin pose, og sådan fortsattes, til en i selskabet havde 7 gryn, de øvrige blev »straffet« på forskellig måde (9).

Senere gik man over til at lægge vintergækken i bindebrevet (sml. hjertegræs s. 155) og det gjaldt om at få adressaten til at modtage og åbne brevet: »nu er du min gæk, tre gange udi træk, gæk gæk gæk«; som ved bindebrevet kunne man løse sig fri med et lille gilde: »nu skal du mig traktere med kaffe, vin og kage og noget dertil mere« eller »og hermed skal du bunden stå, indtil du dig opløser, og svesker og rosiner små udi min lomme øser«; brevet endte gerne med: »det er digtet udi Ribe og skrevet i Rom, kan du nu gætte, hvorfra det kom«; »brevet er færdigt og sagen klar, da du tog brevet, da var du min nar« (9).

Bindebrevets afløsning af gækkebrevet falder sammen med de første litterære brug af plantevordene med -nar og -gæk (o. 1800ff). Gækkebrevskikken har måske tidligere haft en mere alvorlig karakter med ønsket om at skade og latterliggøre en person (9b).

Nogle gækkebrevvers er brugt næsten uændret gennem 200 år, andre er af helt ny dato og der digtes stadig nye. Bortset fra rosen har næppe nogen blomst oftere været genstand for almuepoesien. Lærerparret Sehested i Årslev friskole

samlede i løbet af 25 år ca. 300 forskellige gækkevers (nu i Dansk Folkemindesamling). Her kan kun citeres nogle få eksempler:

Jeg sender dig en lille gave, · en blomst ud af min have. · Den nylig kommet er af den frofrosne jord, · jeg sender den til dig, min lille ven så blid. Ha, ha, nu er du gækket · og brevet, det er brækket. · Det trykt er i Ribe · og skrevet i Rom, · gæt nu selv, hvorfra det kom (Skårup SFyn o. 1860; 10).

Her sender jeg en blomst fra min lille vinterhave. · Dens navn er vintergæk, – det ser ud som ironi, · men gæt nu blot, hvem jeg er, før vinteren er forbi, · thi gætter du det snart, skal det være til dit gavn · hvis ikke, får du nøjes med at bære blomstens navn · min gæk! (1861; 11).

Her sender jeg en gæk, gæk, · kaster du den væk, væk, · så får du smæk, smæk · af fars tykke kæp, kæp. · Mit navn det står med lopper, · pas på det ikke hopper. · (Jylland o. 1900; 12). Den lille frøken Vintergæk · har kastet vinterkåben væk · og smidt de brune vanter. · Nu står du dér så tynd og fin, · kun klædt i hviden muselin · med grønne frynsekanter (Fyn; 13). En dag, da jeg fra skole gik, · da randt det mig i

Gækkebrev fra 6årig pige fra Visgård, Tinglev. Gen-givet i Landsbladet 17-4-1965.

